

PETRE TRIȘCĂ — PROMOTOR AL DEZIDERATULUI INTERDISCIPLINARITĂȚII

Una dintre primele mențiuni bibliografice privind contribuția sociologică a lui Petre Trișcă se află în sinteza întocmită de C. Vlăduț-Răcoasa avînd ca subiect sociologia din România, publicată în „Revue internationale de sociologie”, Paris, 1929. Din acest studiu aflăm că „diferitele studii ale lui P. Trișcă, publicate numai în franceză, ar merita o analiză mai detaliată”¹.

Personalitate multilaterală, licențiat în drept și în filosofie al Universității București, doctor în drept, litere și medicină al Universității din Paris, sociolog prin vocație, Petre Trișcă este autorul a numeroase volume de istorie a medicinei și asistenței sociale, de igienă socială și patologie umană; dintre lucrările sale un interes sociologic prezintă următoarele: *Prolégomenes à Une Mécanique sociale*, Felix Alcan, Paris, 1922, *Prolégomenes a une Parasitologie Sociale*, Felix Alcan, Paris, 1921, *Les Médecins Sociologues et Hommes d'Etat*, Felix Alcan, Paris, 1923, *Aperçu sur l'Histoire de la Médecine Préventive*, ed. A. Maloine et fils, Paris, 1921, *Dollar. La Cité Moderne*, Paris, Felix Alcan, 1928, *Le Protection du Nourrisson et de la Maternité*, J. B. Baillière et fils, Paris, 1926, *Aperçu sur la Protection de la Maternité et de l'Enfance en Italie Quelques Considérations Sociologiques*, Le François, Paris, 1925.

Din puținele note bibliografice existente² aflăm că în 1900 P. Trișcă intră în conflict cu autoritățile școlare, ca urmare a faptului că pierde bursa de licean (la Galați) după aplicarea „curbei lui Haret”; pe pragul de a fi eliminat, el este ajutat de profesorul său, arhitectul Tocilescu, să absolve liceul, după ce a pierdut doi ani de studii, fiind nevoit să lucreze pentru a se întreține. Din această neplăcută experiență s-a infiripat probabil aversiunea personală față de activitatea de reformator cultural al lui Sp. Haret, sentiment care s-a cristalizat ulterior în atitudinea criticistă față de concepția mecanicii sociale formulată de Haret, la care ne vom referi mai departe.

Și-a continuat studiile în Franța și Germania, consacriindu-se cercetărilor de istorie și sociologie a medicinei, patologiei umane și sociale, asistenței sociale. Cele mai multe din volumele sale au fost prefațate și apreciate elogios de cunoscute personalități ale vieții științifice medicale și politice ale timpului, cum sînt Ch. Richet, membru al Institutului Franței, Jeanselme de la Universitatea din Paris, Balhazar de la Universitatea din Paris, Dr. Cibic, președintele sindicatului medical din Paris³. Aceștia au prețuit îndeosebi mesajul umanist care se degajează din lucrările autorului român, din aceea „uniune sacră” înfăptuită de P. Trișcă între știință, medicină și politică.

Sociologie — medicină — politică socială: o conexiune programatică

Personalitatea multilaterală a lui P. Trișcă și-a manifestat vocația enciclopedică prin realizarea unei originale conexiuni cu caracter programatic între sociologie, medicină și politică socială. Plecînd de la alte premise și urmînd o traiectorie diferită decît cea a sociologu-

¹ G. Vlăduț-Răcoasa, *La Sociologie en Roumanie*, în: „Revue Internationale de Sociologie”, Nr. I—II, ian-febr., 1929, Paris, p. 17.

² Lipsese datele exacte ale nașterii și morții autorului; se poate deduce cu aproximație că s-a născut între anii 1882—1886, intrucît se cunoaște că în 1900 era elev la liceul gălățean.

³ Lucrarea, *Dollar. La Cité Moderne* are reproduse pe copertă două autografe aparținînd lui M. H. Hoover, președintele de atunci al S.U.A. și Bennett, președintele Canadei, cărora autorul le dedicase cartea sa, alături de alte mențiuni, precum acelea ale părinților săi, țării vizitate, institutorilor și profesorilor din Galați, arhitectului Tocilescu (în memoriam), Rădulescu-Motru, M. Dragomirescu și C. Dimitrescu-Iași (în memoriam) și altor profesori din Spania, Anglia, Italia, Germania, Franța.

lui Dimitrie Gusti și a școlii sale, P. Trișcă ajunge la concluzii foarte asemănătoare cu ale întemeietorului sociologiei monografice de la noi privind conjugarea eforturilor diferitelor discipline particulare cu ale sociologiei, atât în vederea acțiunii sociale cât și a programului științific propriu-zis. Spiritul de observație ascuțit al lui P. Trișcă, dublat de erudiția sa, l-au pus în fața unei dileme cruciale, a cărei soluționare împinge fie spre un considerabil pas înainte sau spre o stagnare superioară a eforturilor științifice. Pe de o parte, progresul cunoașterii umane și necesitatea utilizării raționale a energilor individuale conduce spre diviziunea muncii științifice și specializarea cât mai adâncită. Pe de altă parte, tendința de întrepătrundere a diferitelor discipline, care reflectă solidaritatea strânsă a diferitelor lor funcții sociale obligă oamenii de știință, cantonați în specialitățile lor profesionale, la colaborări ample între ei cât și cu grupuri sociale largi.

Rolul social al medicului crește în importanță și, sub influența faptelor însuși, el este invitat în modul cel mai presat să se intereseze de sociologie⁴. Autorul este convins că neglijarea formației sociologice a medicului conduce la prejudicii atât pentru medicină cât și pentru sociologie, în sensul unilateralității punctului lor de vedere. Prin conjugarea acestor profesii medicii vor sesiza mai bine conținutul unor valori cum sînt influența climii, solului, modului de trai asupra individului, iar sociologii vor câștiga în rigoare și precizie, și împreună vor putea contribui mai bine la acțiunea „dedicată fericirii particulare și generale, private și publice”⁵.

În același spirit al confluenței interdisciplinare, P. Trișcă formulează un adevărat program de pregătire a oamenilor politici, care trebuie să includă, după opinia sa, educație medicală, sociologică, limbi străine, etnologie, științe politice. Astfel format, un om politic are posibilitatea să înțeleagă deplin tendințele și problemele societății în care activează; el are, în același timp, datoria să facă cunoscută compatrioților săi adevărata stare de lucruri din alte țări, unde „mirajul dolarului provoacă un adevărat exod printre europeni, cu consecințe dintre cele mai alienante pentru emigranți”⁶.

La rîndul său sociologul trebuie să se supună aceluiași comandament de extindere a specialității sale, „Este indispensabil pentru sociolog, arată autorul în altă parte, de a nu se limita doar la studiul societății umane, ci să studieze prin comparație asociațiile animale și vegetale, care prezintă trăsături analoge; un sociolog trebuie să aibă cunoștințe de medicină și parazitologie pentru a putea interpreta corect toate elementele patologice care formează o societate”⁷.

Recunoaștem în aceste considerații o idee familiară sociologiei românești dintre cele două războaie mondiale și anume ipoteza interdisciplinarității, formulată însă în alt context de idei și plecînd de la alte premise teoretice și metodologice.

Cadrul de referință teoretic și metodologic în care P. Trișcă și-a formulat opinia asupra confluenței disciplinelor științifice se circumscrie coordonatelor filosofiei pozitivistice a lui A. Comte și E. Durkheim. În consens cu ideile acestor sociologi eminenti P. Trișcă elaborează ideea solidarității disciplinelor sociale plecînd de la rolul determinant al societății în producerea faptelor sociale care intră în cîmpul cercetării științifice. Ca și Durkheim, P. Trișcă a vorbit de tendința spontană a științelor particulare spre depășirea propriilor granițe, încetarea izolării anterioare și reorientarea lor spre ceea ce le unește, cu ajutorul spiritului sociologic. Formula preconizată însă de P. Trișcă se deosebește de aceea utilizată de școala sociologică franceză. El a recurs la o strategie de înfăptuire a solidarității între discipline pe baze *intradisciplinare*, mai degrabă decît *interdisciplinare*. Medicul, sociologul, juristul, omul politic sînt agenții acțiunii de formare politehnică, plecînd însă din interiorul propriei discipline, printr-un efort conștient, dirijat de spargere a granițelor fiecărei specialități și nu printr-o activitate de cooperare între specialiști.

Demersul intradisciplinar al lui P. Trișcă prezintă unele asemănări și deosebiri față de modelul cercetării interdisciplinare practicat de Școala Sociologică de la București. Ca și aceasta, el a conceput o cooperare sui-generis a științelor sociale particulare pe terenul sociologiei, prin „sociologizarea” disciplinelor exacte (medicina umană, geografia umană, biologia, istoria, psihologia socială, științele juridice, administrative, economia politică, antropologia culturală etc.), depășind granițele trasate de obiectul specific al fiecărei discipline și tinzînd a avea nu doar o valoare în sine, ci una „pozițională” (H. H. Stahl), determinată de poziția respectivei științe în contextul structural al întregului.

⁴ P. Trișcă, *Les Médecins Sociologiques et Hommes d'Etat*, Felix Alean, Paris, 1928, p. 6.

⁵ P. Trișcă, *Dollar. La Cité Moderne*, Felix Alean, Paris, 1928, p. 6.

⁶ *Idem*.

⁷ P. Trișcă, *Prolégomènes a une Parasitologie Sociale*, Félix, Alean, Paris, 1921, p. 10.

Punerea problemei în acest fel exprima o contribuție avansată și originală adusă de sociologii români la evoluția disciplinei sociologice, chiar dacă rezultatele efective nu s-au ridicat la înălțimea principiilor. Noutatea ipotezei poate fi mai bine pusă în lumină dacă o plasăm în contextul istoric în care s-a formulat. Alte mișcări sociologice din occident care au utilizat specialiști din științele sociale particulare, au conceput această cooperare prin prisma unor eforturi juxtapuse, fiecare concentrându-se asupra punctului de vedere al specialității, urmînd ca *post factum* să se conecteze rezultatele, de multe ori aportul diverselor științe sociale particulare referindu-se la colectivități diferite. Spre pildă, prestigiosul grup de cercetări din jurul nu mai puțin reputei reviste „L'Année Sociologique”, fondată de Durkheim în 1897, care a făcut ca spiritul sociologic să introducă un spirit nou, „un ferment de renovare” (G. Sudețeanu) a etnologiei, istoriei, economiei politice, științelor juridice în sensul redării conștiinței solidarității între ele, a procedat multidisciplinar, fiecare studiînd independent cite o societate primitivă și publicînd apoi rezultatele ⁸.

Formula interdisciplinarității elaborată de P. Trîșcă se bazează pe o „tehnologie” diferită de a cercetărilor monografice românești; în locul cooperării între oamenii de știință cu profile diferite acesta pune cooperarea între discipline dar realizată de aceeași personalitate. Trîșcă accentuează efortul și inițiativa personală în înfăptuirea cooperării interdisciplinare, în timp ce Gusti sublinia efortul social, instituțional al înfăptuirii interdisciplinarității; demersul acestuia din urmă apare însă mai complex și mai elaborat decît la P. Trîșcă, depășind simpla conectare individuală a activităților atomare, specializate ale științelor particulare. D. Gusti și școala sa a tins spre o reconciliere disciplinară reciprocă în cadrul echipei monografice, trecînd la testarea ipotezei interdisciplinarității printr-un program integral și sistematic de cercetare concretă, în care conlucrarea între specialiști demara în faza inițială a investigației, prin tratarea simultană a aceluiași fenomen în cadrul unor dezbateri în vederea operaționalizării conceptelor și testării ipotezelor, și continua în fazele cercetării de teren propriu-zise și, mai puțin, în etapa redactării finale a rezultatelor.

Concepția lui P. Trîșcă asupra interdisciplinarității se apropie mai mult și premerge modelul cercetării preconizat ceva mai tîrziu de T. Parsons, prin instituirea Departamentului de Relații Sociale de la Universitatea Harvard. Expresie socială a dorinței lui T. Parsons de a întemeia o „teorie interdisciplinară a activității umane” ⁹, departamentul amintit, creat de Parsons în colaborare cu antropologul Clyde Kluckhohn, clinicianul H. Murray și psihologul social Gordon Alport, a funcționat ca un centru de cercetare și învățămînt orientat spre dezvoltarea teoriei acțiunii sociale în cadrele structural-funcționalismului, tinzînd spre o sinteză a întregului domeniu al relațiilor sociale („*Toward a General Theory of Action*” constituind lucrarea cu influență decisivă, în anii 50, în sociologia americană). Este interesant însă modul cum s-a practicat interdisciplinaritatea în instituția creată, aducînd unele note familiare din practica științifică românească: cooperarea între discipline se constituie ca un stil de lucru, membrii catedrei străduindu-se să pătrundă și să se impregneze cu puncte de vedere proprii științelor sociale înrudite. Așa, de pildă, Parsons a început să se preocupe de psihanaliză, organizînd cursuri și seminarii în acest scop, iar clinicianul H. Murray a participat la discuțiile asupra teoriei sociologice. Experiența interdisciplinarității oferită de acest grup aduce întrucîtva cu imaginea cooperării disciplinare oferită de P. Trîșcă, fără a avea însă deschiderea socială, convergența concepției și transpunerea organizațională și metodologică a Școlii sociologice de la București. În vreme ce T. Parsons și colaboratorii săi dezvoltau, pînă la rafinamente analitice, virtuțile teoretice ale perspectivei interdisciplinare, operînd, ca și sociologul român P. Trîșcă, individualizat (într-un grup mic de colaboratori și studenți, cu o durată relativ scurtă), profesorul D. Gusti și colaboratorii săi au reușit o performanță negălată pe plan internațional la acea vreme, cristalizînd o concepție și practică științifică interdisciplinară avînd nu una, ci mai multe dimensiuni: interdisciplinaritatea ca „regulă structurală” a unei echipe de cercetare, ca formație profesională a cercetătorilor individuali, și componentă necesară a acțiunii de reformă socială.

⁸ Însăși structurarea „divizionară” a revistei „L'Année Sociologique” în patru secțiuni (sociologie economică, juridică, politică, religioasă), accentuată ulterior (în 1934 se transformă în „Annales Sociologiques”) cînd diviziunile devin 5 serii de fascicule cu „independență relativă” (A. Sociologie generală, B. Sociologie religioasă, C. Sociologie juridică, D. Sociologie economică, E. Morfologie socială, tehnologie, estetică) reflectă concepția unei cooperări bazate pe eforturi paralele, multidisciplinare, după un cadru predeterminat de clasificare a materialului deja recoltat.

⁹ Vezi Nicholas C. Mullins, *Theories and Theory Groups in Contemporary American Sociology*, Harper and Row Publishers, New York, 1973, p. 50 și urm.

Pregătirea sociologică a medicului P. Trișcă a fost suficient de largă și de bogată pentru a-i îngădui să formuleze observații, să dezvolte opinii personale asupra unor domenii teoretico-metodologice revendicate îndeosebi de sociologii profesioniști. Așa sint, de pildă, considerațiile teoretice făcute de autor asupra mecanicismului sociologic dezvoltat de Spiru Haret, Lester Ward, Winiarski, A.F.G. Barcelo etc.

Prolegomene la o mecanică socială

Dacă ținem seamă de anul apariției lucrării sale „*Prolegomene la o mecanică socială*” (1922) putem considera că evaluările sale asupra acestui curent sociologic au premers în bună măsură observațiile lui P. A. Sorokin apărute cu șase ani mai târziu. Ca și Sorokin, ulterior, P. Trișcă formulează o concepție critică asupra mecanicismului sociologic, reproșându-i transferul ilegitim de concepte, legități, simboluri din mecanică în sociologie. Cu toate că recunoaște aportul sociologiei mecaniciste în direcția matematizării științelor sociale, prin traducerea raționamentelor calitative într-o limbă clară, concisă și mai ales prin introducerea noțiunilor de funcție, relație, echilibru în sociologie, economie politică, totuși tonul general al evaluărilor sale este deosebit de critic în acest domeniu: „Pentru noi, arăta Trișcă, toate aceste tentative de construire a unei mecanici sociale nu sint deloc jocuri, abstracții, ipoteze metafizice sau un simplu exercițiu de transfer dintr-o disciplină în alta fără eficacitate și semnificație științifică. Ele presupun chiar necunoașterea faptelor reale, care de altminteri s-au impus tuturor psihologilor și filosofilor... Or, în sociologie nu este vorba de numere. Este vorba de ființe umane care nu sint de ordinul cantităților fixe, ci dimpotrivă, a căror individualitate concretă și calitativă este în perpetuă evoluție... Nu împrumutînd formule din matematică și mecanică rațională se aduc servicii sociologiei. Se crede astfel că se poate da sociologiei o precizie riguroasă? Este o iluzie”¹⁰. Este surprinzătoare maniera apropiată de aceea a cunoscutului sociolog P. A. Sorokin de a analiza și evalua această teorie sociologică. P. A. Sorokin obiectase, mai târziu, școlii mecaniciste identificarea mecanicii sociale cu mecanica fizică: „Cu tot caracterul ei tentant, arăta Sorokin, ea nu a produs nimic în mod real științific, după fizica socială a secolului al XVII-lea”¹¹. Serviciul adus de mecanicismul sociologic științei sociale ar consta după gânditorul american, „în insistența școlii asupra studiului cantitativ și causal al faptelor sociale și în pretențiile, premature dar sugestive, de a considera procesele sociale, în mod mecanic. Aceasta a influențat știința socială și a facilitat studiile cantitative și causale ale fenomenelor sociale. Cu rezerva acestui serviciu, mecanica, fizica și energetica socială, nu se ridică la nimic de o importanță eminentă”¹².

Raționamentul critic al autorului român se întemeiază pe spiritul pozitivist al sociologiei franceze, care revendica obligativitatea sociologilor de a cerceta specificitatea fenomenelor sociale, condițiile lor sociale pentru a descoperi în țesătura faptelor sociale raporturile de determinare causală. O astfel de strategie sociologică trebuia să coincidă, în optica lui Trișcă, cu evadarea omului de știință din turnul său de fildeș, din cercetările de pură speculație, pentru „a observa el însuși, pentru a se amesteca intim în viața diverselor grupuri sociale ce-l înconjoară: familie, societăți, partide, națiune”¹³. Iată aici o surprinzătoare invitație la concretizarea regulilor ghidului de observație întocmit de Școala monografiei sociologice.

Trebuie să observăm că medicul sociolog P. Trișcă nu a sesizat apropierile și asemănările dintre ideile sale și evaluările compatrioților săi D. Gusti, P. Andrei asupra contribuției sociologilor și economiștilor mecaniciști la cercetarea cantitativă și causală în științele sociale.

Dar cel mai extins, mai puternic și cel mai nedrept ascuțit al criticii sale este îndreptat împotriva concepției mecanicii sociale a lui Spiru Haret. Liniamentele teoretice și metodologice ale demersului haretian sint prezentate drept arbitrar și inutile, „o falsă aproximare a realității în punctul de plecare”, adică în principiile fundamentale, care ar determina, *a priori* lipsa oricărei valori științifice a dinamicii și staticii sale sociale¹⁴.

¹⁰ P. Trișcă, *Prolegomenes à une Mécanique Sociale*, Felix Alcan, Paris, 1922, p. 169 și urm.

¹¹ P. A. Sorokin, *Les Théories Sociologiques contemporaines* (trad. din engl.), Paris, 1938 (ediția originală 1928), p. 28—29, 49.

¹² *Idem*.

¹³ P. Trișcă, *Prolegomenes à une Mécanique Sociale*, p. 170 și urm.

¹⁴ *Idem*, p. 51.

În critica totală și fără drept de apel, presărată cu formule usturătoare, cu vădite intenții de diminuare și ridiculizare a operei lui Haret, P. Trîșcă a dovedit o neobișnuită lipsă de toleranță și înțelegere a activității științifice a unui confrate. El a trecut cu vederea profesiunea de credință făcută publică, de către Haret, atât în *Introducerea la Mecanica Socială* cit și pe parcursul lucrării, unde acesta arăta clar că ideea fundamentală a lucrării este de natură metodologică și nu teoretico-sistematică; ori critica lui P. Trîșcă apasă tocmai pe fundamentele de principiu ale mecanicii sociale a lui Haret, scăpînd din vedere tocmai contribuțiile originale, cu adevărat valoroase ale gândirii acestuia. Astfel P. Trîșcă nu a sesizat sau a trecut intenționat cu vederea, aportul original a lui Spiru Haret la crearea sociologiei matematice și îndeosebi la elaborarea metodelor de modelare în sociologie, ca și ideile sale pline de inedit cu privire la progresul intelectual, la „masa individului” și inteligența socială, idei care prefigurează teoriile actuale din sociologia științei asupra modelelor de dezvoltare a cunoașterii științifice¹⁵.

Aprecierile lui P. Trîșcă asupra concepției mecanicii sociale elaborată de Spiru Haret contrastează frapant cu cele făcute de cunoscuți sociologi, filosofi și alți oameni de știință români, cum sînt C. Rădulescu-Motru (1910), Tr. Lalescu (1911), D. Pompeiu (1911), G. Bogdan-Duică (1911), G. D. Scraha (1911), N. Ghiulea (1914), P. Andrei (1936), Tr. Herseni (1940), Eug. Speranția (1944), S. Manuila și A. Golopenția (1947), H. H. Stahl (1966), Mihai Achim (1966), L. Topa (1969), M. Constantinescu, O. Bădina, E. Gall (1973), Șt. Costea, I. Ungureanu (1981), I. Vlad (1984), și sociologi străini ca de pildă Gaston Richard (1936), G. Gurwitsch și W. H. Moore (1947), A. Cuvillier (1958), P. P. Maslov (1966, 1967). Toți aceștia au relevat atât limitele, cit și contribuțiile științifice originale ale sociologului, pedagogului și omului politic Spiru Haret.

Trecînd însă dincolo de accentul subiectiv, de tonul polemic al criticii mecanicismului sociologic haretian, nu putem să nu reținem ideile valoroase formulate de P. Trîșcă în ceea ce privește rolul social al omului de știință, caracterul angajat al disciplinelor preferate, nevoia de cuprindere integrală a realității sociale.

Imaginea care se formează din lectura operelor sale împinge spre o redefinire a criteriilor de apreciere a progresului științific, scrutînd mai ales resursele cumulativității, ale creșterii științei nu atât prin revoluție științifică cit prin depășirea orizontală a centrului de interes de la o specialitate la alta, de la o perspectivă la alta în cadrul paradigmatic al ipotezei interdisciplinarității. În acest sens unii sociologi ai științei vorbesc chiar de o centrare pe procesele de migrație de la un domeniu științific la altul, pe măsură ce unele porțiuni și zone ale cunoașterii devin neinteresante, în vreme ce altele conțin probleme ce atrag atenția, promițînd soluții și rezolvări în limitele cognitive și sociale date¹⁶. Sociologi ca P. Trîșcă, N. Petrescu, D. Gusti și Școala de la București au experimentat astfel de migrații ale interesului științific între diferite specialități (istorie socială, medicină, antropologie, sociologia culturii, sociologia unităților sociale, sociologie economică, juridică, politică, ș.a.) cit și între variate modalități de investigare sociologică (de la monografiile integrale la cele sumare și tipologice, axate pe probleme cheie, de la programe de cercetare globală la cercetări zonale și sectoriale), deplasări soldate cu noi achiziții teoretice și implicații practice.

MARIA LARIONESCU

¹⁵ Cititorul poate consulta cu folos comentariile și studiul introductiv semnate de L. Topa la volumul antologic Spiru Haret, *Mecanica socială*, București, Edit. Științifică, 1969, precum și studiile întocmite de H. H. Stahl, *Probleme actuale ale cercetărilor sociale interdisciplinare și cibernetizate*, în revista „Ramuri”, nr. 5, 1966, Mihai Achim, *Sociologia lui Spiru Haret*, în „Revista de filosofie”, nr. 6, 1966, M. Constantinescu, O. Bădina, E. Gall, *Gîndirea sociologică din România*, București, 1973, p. 51–54, M. Silețchi, *Au sujet de l'utilisation des méthodes mathématiques dans la recherche sociologique*, în „Revue Roumaine des Sciences Sociales, Série de Sociologie”, 10–11, 1966–1967, Șt. Costea, I. Ungureanu, *Contribuții românești la dezvoltarea științei sociologice*, în „Viitorul Social”, iulie-august, 1981, p. 621.

¹⁶ M. J. Mulkaï, *The Sociology of Science in Britain*, în R. K. Merton, J. Gaston, *The Sociology of Science in Europe*, Southern I 11, Univ. Press, 1977, p. 246 și urm.